

Оксана НАКОНЕЧНА, викладач кафедри культурології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

ОБРАЗ СТОРОНИЙ, ОБРАЗ ВТІЛЕНИЙ, ОБРАЗ СПРИЙНЯТИЙ

Сценічний образ є одним з різновидів художнього образу. Актор на сцені створює сценічний образ, який сприймають глядачі. Проте процеси створення, сприйняття і втілення художнього образу відбуваються в людській психіці неоднаково. Н. Корнієнко довела притаманність всім типам нематеріальних систем, до яких належить і сценічний образ, своєрідного «квантового ефекту» [1, 28]. Об'єкт створення, втілення і сприйняття (сценічний образ) вступає із суб'єктом - тим, хто його створює, втілює, сприймає - в багатозначні стосунки, внаслідок чого в результаті буде отримана інша система, тобто образ створений не дорівнює образу втіленому, а втілений - образу сприйнятому. Проаналізуємо цю суперечність, дослідивши функціональну структуру сценічного образу з точки зору його створення, втілення і сприйняття.

Між процесами виникнення сценічних і почуттєвих образів в цілому існує певна аналогія. Почуттєвий образ теж є увімкненим в систему «дійсність - мистецтво», в якій виконує роль сполучної ланки. Почуттєвий образ - це ніби позаестетична засада сценічного образу, проте він не містить узагальнень, притаманних для художнього, зокрема сценічного, образу. Сценічному образу, на відміну від почуттєвого, притаманний незбіг реального об'єкту з його образним втіленням (наприклад, об'єкт «скупість» не збігається з його образним втіленням - актором в ролі Гарпагона).

В людській психіці опиняються відбитими найрізноманітніші відчуття, які відповідають об'єкту, що спостерігається - образу. І ця численність елементів може визвати утруднення в смисловій обробці: «Око, яке бачило б усі промені, саме тому не бачило б рівно нічого» [2, 554]. Тому людська психіка в почуттєвому сприйнятті використовує принцип вибіркової - органи почуттів ніколи не стимулюються всі одночасно, в рівній мірі і з однаковим смисловим навантаженням. Область вибіркової залежить від індивідуальних особливостей психіки людини. Діяльність образу для того, хто сприймає, завжди представлена ланцюжком вузлових,

істотних моментів (подій), що відбуваються на малопомітному для суб'єкта фоні. Саме в цих вузлових моментах і відбувається «відбиття», «впізнання» образних моментів. Тому важливо виявляти в сценічному образі характерні риси і зовнішнього вигляду, і властивостей внутрішньої засади, апелюючи до почуттєвої і логічної сфери людського пізнання.

Логічна сфера забезпечує зрозуміння сутності образу. Щодо почуттєвого сприйняття людиною саме сценічного образу, то воно складається в основному з показників двох органів почуття - зору та слуху. В спрощеній формі цей настрій на триєдність сценічного сприйняття сформульований в одному з принципів театрального акторського мистецтва: «На сцені має бути все видно, все чути, все зрозуміло».

Свідомість - це ніби промінь прожектора, що висвітлює актуальні, важливі моменти для людської психіки. Це один із способів обробки психікою отриманої інформації, який спирається на сукупність знань (рос. мовою «совокупность знаний, звідси «сознание» - свідомість) людини про об'єкт, що зображається. Якщо ж цієї сукупності недостатньо, то психіка не може знайти відповідну цілісність, і на рівні свідомості образ не сприймається або сприймається непевно. Звичайно ж цей процес проходить мимо свідомості людини, на рівень свідомості виводиться тільки деяка структурна цілісність.

Вищенаведене є застосовним тільки для реципієнта, тобто глядача. Актор же, що створює образ, має повернути цей природний процес в зворотній напрям: структурну цілісність, відбиту ним неусвідомлено, вивести на рівень свідомості, щоб мати змогу розкласти на структурні елементи, і, втілюючи кожен з них, синтезувати сценічний образ. Схематично ця відмінність показана на рис. 2.1 та 2.2.

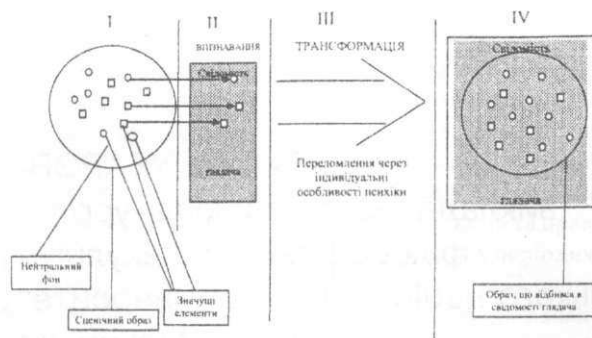

Рис.1. Функціональна структура сценічного образу з точки зору сприйняття

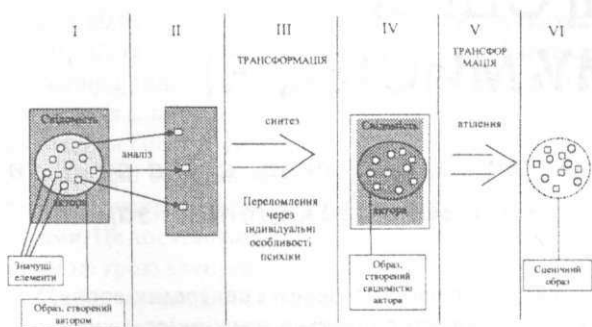

Рис.2. Функціональна структура сценічного образу з точки зору створення і втілення

На рис.1 функціональна структура образу складається з чотирьох блоків. Блок I (на рис. 2 він дещо співпадає з блоком VI) показує створений і втілений актором сценічний образ, який складається з певної кількості значущих елементів (назвемо їх характеристиками - в даному контексті неважливо, зовнішні вони чи внутрішні, важливим є те, що вони є ознаками, за якими цей образ відрізняється від інших). В блоці II відбувається інтерпретація і відбиття в свідомості лише деяких з цих характеристик; яких саме - залежить від особливостей психіки реципієнта. Далі відбувається трансформація (блок III) - переломлення цих характеристик через власну психіку, відбір з них найбільш значущих для себе і наділення образу іншими елементами власної свідомості. Сприятий сценічний образ формується і відбивається в свідомості глядача в достатньо сталій формі.

Рис.2 відрізняється від рис. 1 насамперед наявністю двох блоків трансформації. I блок - це образ, як він склався в свідомості актора після ознайомлення із драматургічним матеріалом. В ньому також виділяються характеристики, залежні від індивідуальних особливостей психіки актора; її аналіз відбувається в блоці II. Проте, на відміну від аналогічного блока II на рис.1, цей процес відрізняється тим, що проходить під контролем свідомості, тоді як сприйняття глядача є неусвідомленим. В III блоці також відбувається трансформація, що є повністю аналогічною блоку III рис.1. В результаті цієї

трансформації у свідомості актора формується образ, але вже трохи відмінний від того, що сформувався в блоці I, - це створений образ (блок IV). Але в процесі втілення знов відбувається немінуча трансформація - блок V, в результаті якої і народжується сценічний образ (блок VI), який буде сприйматися глядачем (блок I рис. 1). Проте, цей втілений образ, на відміну від сприйнятого, не є повністю усталеною структурою (на схемі рис.2 - це позначається пунктирною лінією). Блоки трансформації, залежні від індивідуальних особливостей психіки актора, надають образу певної варіативності, і з кожним втіленням буде змінюватися кількість характеристик і їх особливості, залишаючи, однак, цілісною загальну структуру образу.

Як було зазначено вище, значна частина процесу як створення і втілення, так і сприйняття сценічного образу відбувається під контролем неусвідомленої частини психіки. Значущі ознаки (характерності) відіграють в психіці роль сигналу, який формує особисте ставлення до образу і його емоційну інтерпретацію. Інтерпретація ця відбувається в двох різних формах - пізнавальній (гносеологічній) і оціночній (аксіологічній). Вкажемо найбільш характерні особливості прояву неусвідомлених рівнів психіки в образному відображенні.

По-перше, це сам спосіб формування образу із «характерностей», які належать йому об'єктивно, але, щоб стати ознаками, проходять належну обробку сприйняття. В результаті цього в свідомості виникає цілісний об'єкт, що сформувався несвідомо. По-друге, це інтерпретація смислу і значення того, що сприймається (гносеологічний і аксіологічний компонент), що обумовлює емоційну реакцію на особистісно-значущі характеристики, тим самим формуючи ймовірний характер реакції на них, тобто майбутньої дії. І, нарешті, це градація значущих характеристик і відділення їх від фону, формування в свідомості достатньо усталеного образу.

Отже, аналізуючи сценічний образ з точки зору його функціональної структури, слід розмежовувати почуттєве, усвідомлене і неусвідомлене сприйняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корнієнко Н. Український театр у переддень третього тисячоліття. Пошук. - К.: Факт, 2000. - 160 с.
2. Энгельс Ф. Диалектика природы: В 20-ти т. / Ф.Энгельс. - М.: Политиздат, - Т.20. - 1987. - 358 с.
3. Айзенк Г. Иерархическая структура личности / Г.Айзенк.// Психология личности в трудах зарубежних психологов. - СПб.: Питер, 2000. - С.27-48.
4. Новаченко Т. О синергетике образования // Виховання і культура. - 2004. - № 3. - С.3-5.

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

художній образ, сценічний образ, квантовий ефект, почуттєве сприйняття, усвідомлене сприйняття, неусвідомлене сприйняття.